

Вивчення та попередження помилок у читанні молодших школярів

У статті проаналізовано стан навички читання учнів початкових класів, розглянуто питання вивчення та попередження помилок, що виникають у молодших школярів під час оволодіння читанням.

У викладі основного матеріалу відзначено, що причиною помилок у читанні молодших школярів можуть бути часткові розлади, пов'язані з недостатньою сформованістю в них мовних узагальнень (фонематичних, лексичних, морфологічних). Виділено декілька груп типових помилок, яких припускаються молодші школярі (спотворення звукового і складового складу слова; наявність повторів; порушення норм літературної вимови; інтонаційні помилки); визначено напрями роботи з відпрацювання розуміння, правильності та швидкості читання (використання спеціальних тренувальних вправ; застосування під час читання художніх творів багаторазового читання). Вказано на необхідність закріплювати позитивний досвід учнів.

Ключові слова: навичка читання, техніка читання, правильність читання, помилки у читанні.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку суспільства діти у 4-5 років, які вміють читати (промовляти вголос написане), вже не рідкість. Не є винятковими і люди, які не люблять читати з першого класу й упродовж життя. Однак читання – один з основних засобів пізнання, навчання. Учні, в яких недостатньо сформована навичка читання, будуть відставати не тільки в навчанні, але й в особистісному розвитку. Результати досліджень різних авторів свідчать про наявність певних труднощів в опануванні навички читання молодшими школярами загальноосвітніх шкіл (С. Іваненко, Д. Кравчук, Р. Левіна, М. Певзнер, І. Садовнікова, Л. Спірова, А. Ястребова). У період шкільного навчання різноманітні огріхи мовленнєвого розвитку призводять до виникнення труднощів під час оволодіння навичкою читання. А це гальмує засвоєння багатьох інших шкільних предметів. Таким чином, пошук шляхів розв'язання вказаної проблеми видається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе теоретичне значення для формування навички читання має психологічна теорія формування навички. У психології утвердилося визначення навички як автоматизованої дії, що виробляється під час виконання (Т. Єгоров, К. Корнилов, С. Рубінштейн, О. Смирнов, Б. Теплов). Термін «автоматизація» вживається для визначення операції, яка на початковому етапі оволодіння виконується внаслідок багаторазового повторення, набуває високого ступеня засвоєння і характеризується відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю [4, с. 359]. Читання містить такі компоненти, як зорове сприйняття, промовляння та усвідомлення прочитаного. У процесі оволодіння навичкою читання відбувається зближення, тонка взаємодія між визначеними компонентами. Наявністю гнучкого синтезу між процесами усвідомлення і технікою читання забезпечується правильність і виразність читання. Методичні основи формування і розвитку навички читання у молодших школярів розроблені А. Богуш, М. Вашуленком, В. Горєцьким, І. Гудзик, О. Джежелей, Л. Климановою, Г. Коваль, В. Науменко, М. Наумчук, Г. Олійником, М. Омороковою, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін. Аналіз літератури засвідчив, що автори методичних посібників на перше місце ставлять різні провідні фактори успішного оволодіння навичкою читання молодшими школярами: необхідність розвитку оперативної пам'яті та уваги учнів (І. Федоренко); впровадження системи спеціальних вправ та їх багаторазове повторення (В. Зайцев); інформаційно-ціннісний підхід (А. Кушнір); врахування особливостей розвитку різних якостей навички читання (М. Оморокова). Відомий методист В. Горєцький обґрунтував теорію продуктивного багаторазового читання. Інші методисти (Г. Коваль, І. Гудзик, М. Наумчук) значну увагу приділяють спеціальній методиці активного впливу на навичку читання, на такі її складові, як зорове, слухове, змістове сприйняття; вважають, що якість читання вголос і мовчки може бути підвищена

через оволодіння способами читання та засвоєння тих умінь, сукупність яких дає якісний рух у читанні. Частина методистів наголошує на необхідності враховувати індивідуальні особливості роботи мовнорухового, слухового, зорового рецепторів, що постачають мовленнєву інформацію в мозок.

Як свідчить практика навчання, учні різні за розвитком психічних процесів, тому важливо враховувати відповідність вимог до дитини в процесі навчання читати її можливостям. На цьому наголошує Т. Аристова. Вона зазначає, що більшість невстигаючих школярів мають мінімальні мозкові дисфункції [1, с.142]. Вони виявляються лише під час збільшення навантаження на нервову систему, коли дитина починає вчитися. Відбувається дисбаланс психічних процесів, що негативно відображається на процесі навчання. Дослідниця виділяє чотири групи дітей з мінімальними мозковими дисфункціями: діти з порушеним сприйняття звуків (у дитячому сприйнятті звуки змішуються, не можуть бути правильно співвіднесені з тими, що прочитуються); діти з порушеною моторикою мовлення; діти з порушенням понятійного апарату (не можуть зрозуміти змісту того, що читають; слова залишаються для дітей просто набором букв); діти, в яких порушене уявлення про просторову будову світу (під час читання наявні пропуски або повтори, перестановки складів, учні не відчують межі речення). У процесі навчання читати важливо враховувати означені особливості розвитку дітей і застосовувати відповідні прийоми навчання залежно від характеру відставання кожного учня.

Сучасними українськими дослідниками В. Волошиною та Л. Лохвицькою було досліджено психологічні чинники, які мають вплив на навчальну успішність учнів початкових класів з читання. Найбільш значущими в оволодінні технікою читання виявилися рівні обсягу і стійкості уваги та обсягу зорової пам'яті. Простежується певний вплив розвитку логічного мислення. Техніка читання залежить від рівня розвитку логічного мислення протягом усіх чотирьох років навчання [2, с. 7].

О. Джежелей формування навички читання пов'язує із психолого-лінгвістичними особливостями процесу читання [3, с. 3].

Щоб з'ясувати причини відставання учня у читанні і визначити, як допомогти йому оволодіти навичкою читання, важливо систематично впродовж навчального року перевіряти стан навички читання.

Мета і завдання статті. Незалежно від матеріалу, в кожного читця виникає внутрішня потреба прочитати його швидше і краще. Задовольнити її можна через достатній механізм читання. Помилки є природнім супутником не лише під час навчання дітей читати, але й зрілого читання і мовлення. Нашою метою є розгляд, вивчення та попередження типових помилок, які виникають у молодших школярів під час оволодіння навичкою читання. Вважаємо, що виявлення та попередження окремих аспектів найбільш уживаних помилок є необхідною і важливою умовою не лише для формування повноцінної навички читання учнів, а й для збільшення та урізноманітнення їх лексичного запасу, розширення розумового горизонту, морального виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На жаль, не всі діти легко вчаться, оскільки не здатні самостійно долати труднощі, які постають у процесі оволодіння читанням. Щоб подолати відставання учня у читанні й допомогти йому оволодіти навичкою, важливо з'ясувати причини відставання й надати індивідуальну допомогу. Така допомога полягає у відпрацюванні з учнем способу, правильності, темпу читання, розуміння та виразності прочитаного.

Вивчення способу читання визначається через констатацію того, який переважає в читанні (буквений, складовий, словами і складами, цілими словами). Правильність читання вголос визначається дотриманням норм орфоепічної вимови, наявністю або відсутністю повторів, замін, перестановок, добавляння букв, складів, слів. Швидкість читання визначається через підрахування слів, прочитаних учнем за одну хвилину. Виразним вважається таке читання, яке виявляється у ставленні дітей до прочитаного,

вмінні користуватися засобами мовної та емоційної виразності. Розуміння визначається за якістю виконання завдань, поставлених після прочитання тексту.

Одержані нами дані діагностичного зрізу свідчать, що у кожній віковій групі є кількість учнів, які читають словами і складами та тільки складами. Особливої уваги слід надати формуванню способу читання у другому класі, де на рівні читання складами і словами – 25,3% учнів, тільки складами – 6,5%. Навіть з огляду на те, що кількість таких учнів із класу до класу зменшується. Все ж і на кінець четвертого класу не оволодівають читанням цілими словами 11% школярів.

Вивчаючи правильність читання, ми визначали характер помилок, які впливають на усвідомлення змісту прочитаного тексту. Правильність читання до четвертого класу зростає. Збільшується кількість учнів, що читають без помилок, а також змінюється характер помилок, яких вони припускаються. У період переходу на читання цілими словами (другий клас) помилки виникають у зв'язку з недостатньою сформованістю способів читання, невмінням контролювати власне читання, неправильним розумінням прочитаного. Для учнів другого класу найбільш характерними є помилки на пропуск, переставляння, перекручування кінця слова. Це пов'язано з тим, що учні зосереджують свою увагу на кореневій частині слова, що призводить до сприйняття її зовнішнього вираження та неухважності до змістової основи. Наприклад, діти читали слово *рибу* замість *рибку*; *кошик* замість *кошичок*; *на плече*, а не *на плечі*; *озирався*, а не *озирнувся*. Діти читали не написане слово, а «добудовували» його у звукобуквену вираженні близьким даному кореню. Намагання прочитати слово повністю і швидко іноді приводило дітей до того, що вони замінювали корінь слова, зберігаючи при цьому афікси. Наприклад, діти читали *добивається* замість *добирається*; *одкопав* замість *одскочив*; *скаже* замість *скаче* та ін. Були замість слова і беззмістовні звукосполучення. Наприклад, «*дввисся*» замість *добирається*; «*ввився*» замість *вчепився*. Цей тип помилок, на нашу думку, обумовлений намаганням дітей читати швидко. Він властивий другокласникам тому, що в них майже відсутнє попереднє поскладове промовляння, розуміння відбувається після, а не під час читання. У третьому класі характер помилок змінюється. Найбільше їх на вставку, повтори, заміну. Діти вміють аналізувати слова за будовою, одержують відомості про значення кожної морфеми, тому вставки, повтори, заміна від того, що у них неефективно працюють аналізатори, мале поле зору, є бажання прочитати текст швидше і зрозуміти про що він. Дитині хочеться прочитати більше. Дізнатися про подальший перебіг подій, а неправильне передбачення призводить до помилок. Наприклад, *величезному* замість *великому*; *мед* замість *медок*; *швиденько* замість *швидко*; *припустився* замість *пустився*; *ключа немає* замість *ключа ніде не можна знайти*; *страшненько* замість *страшенно*; *сон-соняшник-соняшному* замість *соняшному*; *кушувче-куштували* замість *куштували*; *зогне-зогледілися* замість *зогледілися* та інші. У четвертому класі найбільше помилок на повтори і заміну. Наприклад, *дзьоб* – *дзьобку* – *дзьобику* замість *дзьобику*; *роздоби* – *роздобудила* – *роздобула* замість *роздобула*; *горобчика* замість *горобеняти*; *жонірне* замість *опірене*; *відтягнути* замість *відняти*; *розглядала* замість *розглянулася*; *спухрунула* замість *спурхнула*. Появу таких помилок можна пояснити відсутністю достатньої практики читання і певною обмеженістю словникового запасу.

Швидкість є зовнішнім проявом ступеня перцептивної і змістової переробки інформації, що поступає по мірі сприйняття тексту під час читання. Середня кількість прочитаних учнями другого класу слів за одну хвилину становить – 57,5; третьокласниками – 78,1; учнями четвертого класу – 86,4. Результати дослідження засвідчують наявність значної різниці в індивідуальних досягненнях учнів однієї і тієї ж вікової групи. Особливо насторожує той факт, що значна кількість учнів не досягає програмного рівня в кількості прочитаних слів за хвилину. До складу школярів, що не вкладаються в норми швидкості читання, входять ті, в яких сформований правильний спосіб читання, вони добре розуміють прочитане, але читають і говорять повільно через особливості темпераменту. Крім означеної групи, до учнів, що повільно читають,

належать ті, в яких не сформований спосіб читання словами (31,8% учнів другого, 24,3% – третього). В інших – мале поле читання, повільні процеси асоціацій, що пов'язані з розвитком пам'яті. Для подолання мінімальних бар'єрів швидкості необхідно створювати умови, відповідні розвитку навички читання в учнів з різними навчальними досягненнями.

Виразність – найслабше місце у розвитку навички читання молодших школярів. Тільки 79% учнів четвертих класів дотримуються елементарної грамоти мистецтва читання; 21% учнів, закінчуючи початкову школу, так і не дотримуються інтонації кінця речення. Ті учні, в яких обмежене поле читання, не роблять логічних наголосів. Інтонаційна сторона читання визначається технікою читання й усвідомленням змісту прочитаного тексту.

Досліджувалося читання вголос, тому що подальша робота спрямована на відпрацювання озвучення тексту, розвиток навички читання вголос, засвоєння змісту прочитаного.

Найголовнішою якістю є усвідомлення прочитаного. Учень розуміє зміст твору, якщо читає без помилок, і, навпаки, не розуміючи значень слів, не вдумуючись у зміст прочитаного, може перекручувати слова, читати їх неправильно. Отже, між правильністю і свідомістю читання існує найтісніший зв'язок. Правильність читання сприяє досягненню свідомого читання.

Правильність і швидкість читання відпрацьовуємо тільки тоді, коли читець розуміє текст, який ним озвучується. Проте вчитель має знати спеціальні прийоми на відпрацювання правильності та швидкості. Це використання спеціальних тренувальних вправ на вдосконалення зорового сприйняття, розвиток артикуляції, регуляцію дихання та застосування багаторазового читання, запропонованого М. Омороковою, описаного В. Горецьким, Л. Клімановою.

Правильність читання – це читання без спотворень, що впливають на розуміння прочитаного. Багаторічні спостереження за становленням навички читання у дітей дозволяють виділити декілька груп типових помилок у читанні вголос: спотворення звуко-буквеного складу (недосконалість зорового сприйняття, нерозвиненість апарату артикуляції; «читання за здогадкою»); наявність повторів (повтори пов'язані з прагненням дитини утримати в оперативній пам'яті тільки що прочитаний компонент); порушення норм літературної вимови (орфоепічні помилки, «орфографічне читання»); інтонаційні помилки.

Методичні рекомендації для роботи з учнями, які недостатньо оволоділи навичкою читання такі.

1. Завдання навчитися правильно і швидко читати поряд із завданням формування позитивного ставлення до читання має бути поставлено перед учнями, вчителями початкової школи, адміністратором.

2. Ці завдання мають бути прийняті учнями та їхніми батьками.

3. Учителі, учні, батьки мають бути навчені спеціальних вправ з техніки читання. Їм необхідно зрозуміти, що читання і робота з техніки читання не одне й те саме. Для цього необхідно організувати тематичні батьківські збори і консультації.

4. Необхідно підготувати дітей до заміру з техніки читання, налаштувати їх на серйозну роботу у разі тимчасових невдач, коли норматив з техніки читання ними не виконано.

5. Діагностичний замір дає можливість визначити групу учнів, яким немає необхідності відпрацьовувати навичку з технічного боку, тому що вони виконують або перевиконують норматив, і групу учнів, які не виконують норматив, з якими потрібно працювати.

6. Оволодіння необхідною технікою читання не повинно зводитись до епізодичних замірів.

7. Робота з техніки читання для учнів, що поки не досягли успіху, має проводитись кожен день. Умовою контролю за самостійною роботою учня стає заповнення (кожного дня) такої форми звіту (Таблиця 1).

Для цього потрібно виконувати одну з вправ на становлення техніки читання: учень сам або разом з батьками вибирає текст, змінюючи його кожного дня, підраховує кількість слів у ньому (приблизно 100 слів). Декілька разів він читає один і той самий текст, кожного разу впродовж однієї хвилини і записує кількість слів, прочитаних за першу хвилину, другу і т.д., у таблицю звіту. Здає учень таблицю по мірі її заповнення через 7-10 днів від початку роботи вчителю, додаючи складені запитання.

Дата	Кількість слів, прочитаних за першу хвилину	Кількість слів, прочитаних за другу хвилину	Кількість слів, прочитаних за третю хвилину	Автор і назва тексту; питання, складені учнем після читання тексту

8. Робота з техніки читання не повинна перевищувати 10–15 хвилин упродовж дня, але в кожному випадку необхідна перевірка усвідомлення прочитаного твору.

9. Вчитель, після того, як одержав від учня звіт про самостійну роботу, проводить контрольну перевірку техніки читання. Успіхи учнів фіксуються у зведеній таблиці.

Значення контролю з формування навички читання переоцінити важко. В результаті цієї роботи знімаються труднощі в читанні, страх і невпевненість учнів у власних силах. Вони набувають позитивного ставлення до читання. Означена робота єднає дітей і батьків, учителів і адміністратора у прагненні досягнути єдиної мети.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Учитель завжди повинен уміло і спокійно реагувати на помилки учнів. Всі свої зусилля він має спрямувати на попередження типових помилок, що досягається шляхом аналізу і виявлення закономірностей їх виникнення. Якщо учні неодноразово повторюють ті самі помилки, то згодом вони переростуть у негативну навичку, яку важко ліквідувати. Водночас необхідно закріплювати позитивний досвід учнів. Негативна реакція вчителя на кожен помилку, виправлення її, вимога повторити правильний варіант лише гальмують розвиток мовлення, оскільки стримують бажання висловлюватися.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в удосконаленні технології, спрямованої на розвиток особистості молодшого школяра, формування його моральних і навчальних якостей та розумових здібностей.

Джерела та література

1. Аристова Т. А. Психологические причины трудностей в обучении чтению и письму и их преодоление / Т. А. Аристова // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 142-146.
2. Волошина Л. До школи зі стійкими пізнавальними інтересами / Л. Волошина, Л. Лохвицька // Початкова школа. – 2003. – № 4. – С. 5-7.
3. Джежелей О. Диференційований підхід до формування навички читання / О. Джежелей // Початкова освіта. – 2002. – № 10. – С. 3.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.

References

1. Arystova T. A. Psyhofyzyologicheskye prychyny trudnostej v obuchenyy chtenyju y pys'mu y yh preodolenye / T. A. Arystova // Voprosy psychology. – 2000. – № 5. – S. 142-146.
2. Voloshyna L. Do shkoly zi stijkymy piznaval'nymy interesamy / L. Voloshyna, L. Lohvyc'ka // Pochatkova shkola. – 2003. – № 4. – S. 5-7.
3. Dzhezhelej O. Dyferencijovanyj pidhid do formuvannja navychky chytannja / O. Dzhezhelej // Pochatkova osvita. – 2002. – № 10. – S. 3.

4. Savchenko O. Ja. *Dydaktyka pochatkovoï shkoly* / O. Ja. Savchenko. – K.: Geneza, 1999. – 368 s.

Суржук Т. Б. Изучение и предупреждение ошибок в чтении младших школьников. В статье дан анализ состояния навыка чтения учащихся начальных классов, рассмотрены вопросы изучения и предупреждения ошибок, которые возникают у младших школьников во время овладения чтением.

В изложении основного материала отмечается, что причиной ошибок в чтении младших школьников могут быть частичные расстройства, связанные с недостаточной сформированностью у них языковых обобщений (фонематических, лексических, морфологических). Выделено несколько групп типичных ошибок, которые допускают младшие школьники (искажение звукового и слогового состава слова; наличие повторов; нарушение норм литературного произношения; интонационные ошибки); определено направления работы по развитию понимания, правильности и скорости чтения (использование специальных тренировочных упражнений; применение во время чтения художественных произведений многократного чтения). Указано на необходимость закреплять позитивный опыт учеников.

Ключевые слова: навык чтения, техника чтения, правильность чтения, ошибка в чтении.

Surzhuk T. B. Reading Mistakes Prevention in Elementary Classroom. The article provides analysis of the problems and challenges in developing reading skill in elementary classroom.

To outlining the basic material notes that cause errors in reading junior students may be partial disorder associated with insufficient formation they have linguistic generalizations (phonemic, lexical, morphological). Several groups of typical mistakes made by junior pupils (sound distortion and syllabic composition of words; the presence of repetition; violation of literary pronunciation; intonation errors); defined areas of work to promote awareness, accuracy and speed of reading (using special training exercises; application during reading literary works multiple readings). Indicated to necessary to strengthen the positive experience of the students.

Key words: reading skill, right reading, reading mistakes.